

De Rosdoek

no 54

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden

heemkundige studiekring
de acht zaligheden

HEEMKUNDEVERENIGING 'DE HOOGЕ DORPEN'
VESSEM WINTELRE KNEGSEL

DE ROSDOEK

Aflevering 54

december 1989

Verschijnt 4 x per jaar

Redactieadres: Th. van der Aalst, Ganzestraat 17
5527 CA Hapert. tel 04977-1671

Administratie: C.H.M. Witmer, Nijverheidslaan 16
5506 EE Veldhoven.

-1-

Van de bestuurstafel.....

De lezing door de heer J. Slofstra op 16 oktober j.l. bleek in alle opzichten een schot in de roos. Circa 100 belangstellende leden hebben geboeid geluisterd naar "het geheim van Koning Kyrië". Ook al bleek aan het einde van de avond dit geheim (nog) niet helemaal te zijn opgelost.

In de gemeente Oost- West- en Middelbeers is onlangs een nieuwe "buurkring" opgericht. Deze kring heeft inmiddels om aansluiting verzocht bij de Stichting Brabants Heem. Tijdens de voorjaarsvergadering van de raad van aangeslotenen, zal deze kring zich als zodanig presenteren.

In de op woensdag 1 november j.l. gehouden najaarsvergadering van genoemde raad, werd de Brabantse Almanak, jaargang 2, gepresenteerd. De uitgeverij Gherre uit Gaanderen in samenwerking met Brabants Heem heeft ook deze 2e uitgave verzorgd. In deze almanak zijn de volgende rubrieken opgenomen: markten en evenementen; het weer per maand; de liturgische kalender; een natuurkalender; het korten en lengen der dagen; de opkomst en ondergang van de maan; de zons- en maansverduisteringen; de gemeenten; gewestelijke organisaties en musea in de provincie Noord-Brabant. Voor enkele gulden kan men dit praktisch werkje bij elke boekhandel aankopen.

Verder wil ik ook nog eens de aandacht vestigen op ons tijdschrift Brabants Heem. Dit tijdschrift heeft met ingang van dit jaar een gedaanteverandering ondergaan. Na 40 jaren is men afgestapt van het oude en vertrouwde formaat en heeft het tijdschrift zowel van formaat als van lay-out een ander jasje gekregen. Graag wil ik u oproepen te overwegen om een abonnement hierop te nemen, indien u dit nog niet hebt. Voor de kosten hoeft u het echt niet te laten. Onze secretaris zal uw opgave onverwijld voor u doorgeven. Van harte aanbevolen.

Met het oog op de komende eindejaarsfeesten wil ik u op voorhand reeds fijne Kerstdagen en een Gezegend Nieuwjaar toewensen.

Oerle, december 1989.

uw voorzitter,
Th. v.d. Ven.

DANIEL DE BROUWER

Daniel Vervest, bijgenaamd Daniel de Brouwer, werd in 1674 geboren te Hoogeloon en stierf op 25 juli 1745. In 1697 trad hij toe tot de lekenbroeders (Oblaten) te Hoogstraten, waar hij na een jaar noviciaat op 13 maart 1698 zijn professie aflegde. Hij ondertekende dit opnameformulier met de naam "Daniel Vervest uit Hooghe Loon".

In 1701 vestigde hij zich als koster tegenover de voormalige kerk op Pietershoek tussen Zeelst en Meerveldhoven (zie afbeelding).

"het Klooster"
v66r 1960.
Schets gemaakt met behulp
van gevonden foto -
de put is nog aanwezig.

In 1722 vertrok hij met twee medebroeders naar Handel om daar het kosterchap waar te nemen van de bedevaartskapel. Bij alle devotie was hij ook een zakelijk ingestelde persoon. Elke verandering liet hij in een notarieel contract vastleggen, zowel zakelijke transacties, als de verhouding tussen de broeders en hun religieuze en maatschappelijke verhoudingen. Dat hij ook de zakelijke belangen behartigde blijkt hieruit, dat hij een groot stuk heide tot ontginning bracht en zelfs en bierbrouwerij bouwde, die zo goed rendeerde, dat brouwers uit de omgeving een tegenactie begonnen. Omdat hij ook hier alles notarieel had laten vastleggen hadden de brouwers geen schijn van kans met hun protesten.

Ook stichtte hij een soort middelbare school in het vrije Gemertse gebied. Veel kinderen van meer goeude Brabanders uit de Generaliteitslanden, waar het Katholiek onderwijs was verboden, kwamen hier studeren.

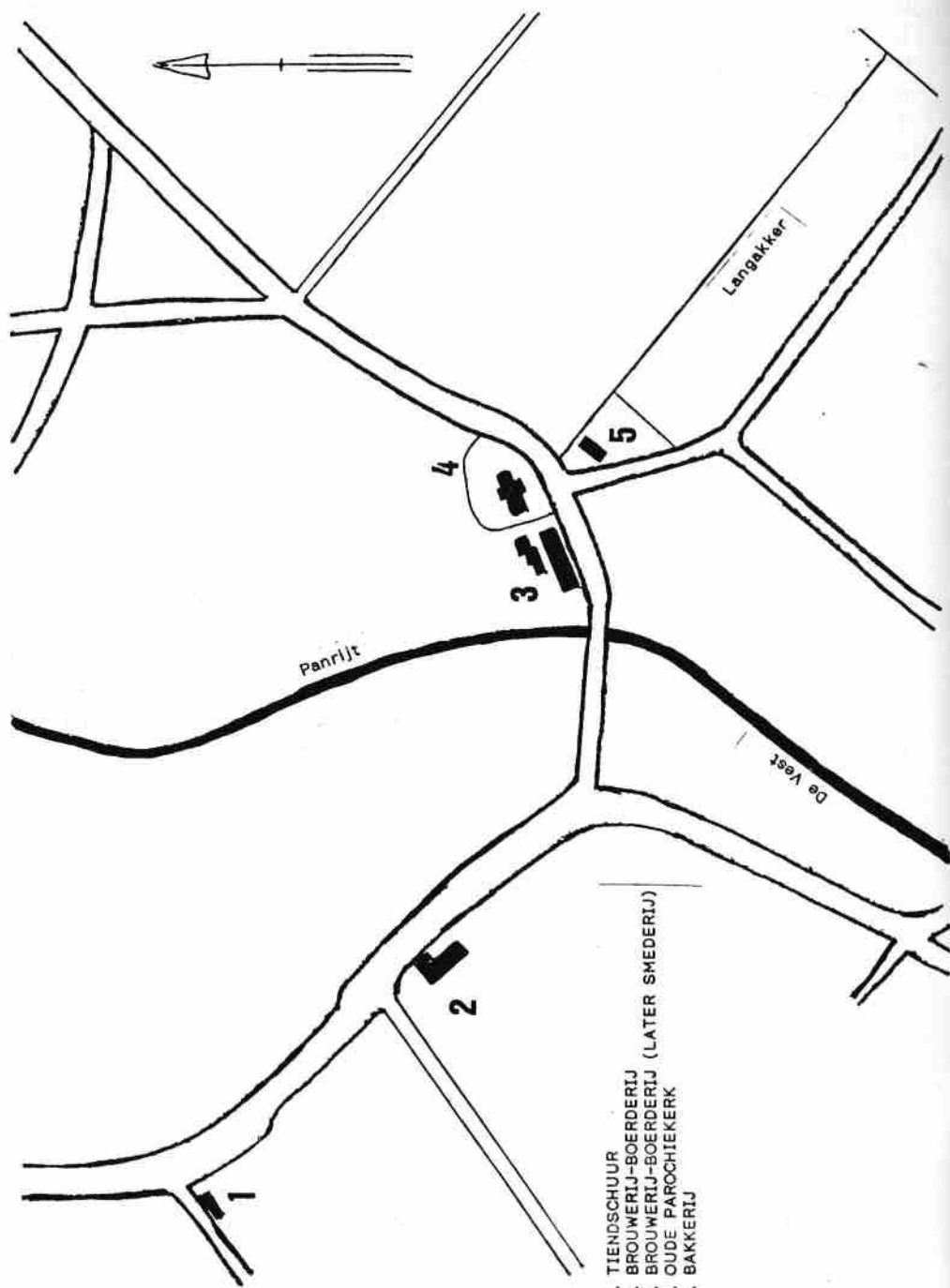
Uit dit alles blijkt wel, dat Daniel de Brouwer heel wat in zijn mars had, hoewel hij tot nu toe werd afgeschilderd als zoon van een arme herder, die met schapen de hei optrok.

Toen broeder Herman-Jozef van den Berg, de huidige archivaris van de Congregatie van de Broeders Penitenten, in 1988 bij mij informeerde over meer gegevens van Hoogeloon als geboorteplaats van Daniel de Brouwer, wist ik weinig meer dan hij zelf. Wel had hij intussen de professie-akte uit 1698 opgespoord, waarin Daniel de Brouwer het contract ondertekende met zijn werkelijke naam Daniel Vervest. Daaruit zou kunnen blijken, dat Daniel de Brouwer een bijnaam was, die aan een beroep was verbonden, zoals dat ook bij smid, mulder, bakker en slachter veel voorkwam.

Er waren dus twee belangrijke uitgangspunten gevonden om te achterhalen, wie Daniel de Brouwer werkelijk was en waar hij zijn jeugd had doorgebracht. Het toeval kwam mij daar bij te hulp, toen kort na mijn eerste contact met broeder Herman-Jozef een doctoraal scriptie verscheen bij de Vrije Universiteit te Amsterdam, van Anke van der Zee, getiteld: "Hoogeloon. Een historischgeografisch onderzoek naar de nederzettingsontwikkeling tussen de 12de en de 19de eeuw" (Amsterdam, juni 1988). In deze scriptie wordt o.a. het grondbezit in Hoogeloon beschreven, dat eigendom was van de abdij te Tongerlo.

De ligging van de percelen werd toen nog niet aangegeven met kadasternummers (pas na 1830), maar met de naam van de akkers en de eigenaars van de ernaast gelegen grond. Met deze gegevens komt men heel wat familienamen tegen, die ook nu nog in Hoogeloon bekend zijn. Uiteraard zocht ik eerst naar namen, die iets te maken hadden met een brouwer en met de naam Vervest.

In de oudst vermelde opsomming van goederen tussen 1510 en 1539 was het al direct raak: Hierin werd o.a. een perceel vermeld, dat noordwaarts aan het erf van Dierck die Becker en zuidwaarts aan een perceel van Anth. Vervest. Verder werd een perceel met de naam Bieracker vermeld, grenzend aan Jacobs Brouwers Wijffs erve (grenzend aan een perceel van de vrouw van Jacobs den Brouwer).

- 1. TIENDSCHUUR
- 2. BROUWERIJ-BOERDERIJ
- 3. BROUWERIJ-BOERDERIJ (LATER SMEDERIJ)
- 4. OUDE PAROCHIEKERK
- 5. BAKKERIJ

De vrouw van Jacobs de Brouwer was waarschijnlijk ook een Vervest. Haar naam komt viermaal voor en een keer wordt ze iets moderner "de huysvrouw Jacobs die Brouwer" genoemd. Bijna alle akkernamen zijn nog te localiseren omdat ik ze rond 1950 met behulp van de onderwijskrachten van de lager school reeds op kadasterkaarten heb vastgelegd. Zo blijkt het eerste perceel, dat grenst aan het erf van Dierck die Becker langs het Heuvelse Kerkpad te liggen en de naam Langakker te dragen.

In 1743 komt die naam van Becker (Bakker) en Langakker nog eens terug. Dan woont hier (tegenover de oude kerktoren en langs het Heuvelse Kerkpad) een Willem Dircks de Becker (de Bakker). Deze bakkerij staat er nog steeds en is tot ± 1920 als zodanig in gebruik gebleven. Waarschijnlijk is dit de oudste woning van Hoogeloon. Jacobs den Brouwer woonde in 1530 westelijk van de toren in de boerderij, die daar tot ± 1930 heeft gestaan (van de familie Willems). De brouwerij die bij deze boerderij hoorde is tot ongeveer 1670 in gebruik gebleven. In 1740 woonde hier nog wel een Jacobs (Gerrit), die nu behalve een boerderij ook een smederij had. Deze smederij stond er rond 1920 nog. Gerrit Jacobs was tevens Schepene van Hoogeloon en heeft tientallen handtekeningen geplaatst in akten van het schepenregister rond 1740.

De brouwerij moet rond 1670 (waarschijnlijk in 1672 of 1673) verplaatst zijn naar de hoek van de Casterseweg. Ook hier werd het een boerderij met brouwerij (het gebouw staat er nog). Tegels uit de schouw van de boerderij dateren uit de tweede helft van de 17de eeuw (±1670-1675). Oorzaak van de verplaatsing is mogelijk een pestepidemie, die in 1671 te Hoogeloon heerste. Mogelijk heeft men angst gehad voor besmetting van de waterputten, die lagen op een helling tussen het kerkhof en het riviertje de Panrijt.

De nieuwe boerderij-brouwerij moet zijn betrokken door de vader en moeder van Daniel Vervest (Daniel de Brouwer). Mogelijk was zijn moeder een Jacobs van de oude brouwerij langs de toren. Behalve Daniel zijn er nog twee of meer broers geboren. Eén van zijn broers zal C. Vervest zijn geweest, die in 1727 hoofdman werd van het St. Jorisgilde.

Die eervolle maar dure functie was aan een brouwer goed toevertrouwd. Verder werd in 1742 een Jan Vervest vermeld, die tot voogd wordt benoemd van een gezin met jeugdige kinderen waarvan vader en moeder zijn overleden. Dit was een verantwoordelijke functie, die hij op een voortreffelijke manier beheerde.

Nog veel Vervest namen ben ik in oude archieven tegengekomen, zoals een Pancratius Vervest in 1614 als eigenaar van de Langakker achter bakker Willem Dircks. En in 1836 werd een Cornelis Vervest als koning van het St. Jorisgilde genoemd.

De brouwerij langs de Casterseweg is merkwaardig genoeg later weer door de familie Jacobs bewoond. Rond 1810 was de brouwerij nog in gebruik. In het begin van deze eeuw woonde daar nog Peer Jacobs. De oudste dochter Jo Jacobs is daar gebleven toen ze trouwde met Jac. Kolsters. Een zoon van Peer Jacobs, namelijk Driek Jacobs bouwde een boerderij er naast.

Rond 1960 is de boerderij en brouwerij verkocht. Als laatste bijzonderheid vermeld ik nog dat in 1981 twee drinkwaterputten werden gevonden achter de vroegere brouwerij bij de toren. Het waren putten, die voor het onderste gedeelte bestonden uit uitgeholde eikestammen met een doorsnede van ruim 100 cm. Deze putten dateren waarschijnlijk uit een periode van voor 1300. In een der putten werden nog resten van een deksel gevonden. Mogelijk was dit de brouwerijput.

Met deze gegevens krijgen we een ander beeld over de jeugd van Daniel Vervest, bijgenaamd Daniel de Brouwer. Het was niet het arme herderskind, dat niet kon lezen en schrijven, maar een ontwikkeld, zakelijk ingesteld en inventief persoon. Uit zijn jeugdervaringen en omstandigheden is het verklaarbaar, dat hij een stuk heide gaat ontginnen, een goed functionerende brouwerij begint en een kostschool waar kinderen van goeude ouders uit de Generaliteitslanden Katholiek onderwijs kregen.

Mogelijk heeft hij bij dit alles hulp gehad van het thuisfront in Hoogeloon, maar ik zie hem er voor aan, dat hij dit ook op eigen kracht met zijn talenten tot stand kon brengen.

G. Beex.

VAN DE BOEKENPLANK

Behalve de vele andere boekuitgaven van historisch belang, zijn we in de achter ons liggende periode extra verblijd met diverse werken handelend over de Kempen, waaraan we in deze boekenplank wat extra aandacht besteden.

De drie zaligheden Eersel, Duizel en Steensel: een bijdrage tot haar geschiedenis, onder red. van A. Dams, F.J.P. Huijbregts en J. Spoorenberg. Hapert: De Kempen Pres, 1989. 384 p. Prijs f 45,- ISBN 90-70427-56-7

Bespreking:

De drie zaligheden, handelend over Eersel, Duizel en Steensel is in zijn soort een zaligheid van een boek geworden. Bijna alle facetten van de rijke historie van de drie kerkdorpen van de gemeente Eersel komen er broederlijk verdeeld aan de orde in het typografisch uitstekend verzorgde werk. Door een royale ondersteuning van de plaatselijke Rabobanken was het buitendien voor de inwoners mogelijk om tegen een zeer lage prijs het boek aan te schaffen. Een speciaal aspect van de totstandkoming vormt het belangrijke aandeel dat is geleverd door het Streekarchief Zuidoost-Brabant, waarvan diverse medewerkers belangrijke hoofdstukken hebben geschreven en J. Spoorenberg buitendien bergen werk op redactioneel niveau heeft verzet. Jammer is het dat van daaruit wegens de vele extra arbeidsuren een karwei van dit kaliber niet eenvoudig meer realiseerbaar zal zijn. Het zou nl. meer dan de moeite lonen om de oudste geschiedenis en de generaliteitsperiode nog meer uit te diepen. Dat men in zo'n omvangrijk werk hier en daar wat steken laat vallen is niet te voorkomen. Zo zijn de foto's van de boerderijen op pag. 243 onderaan en op pag. 261 verwisseld, terwijl de naam van de boterij niet Heibloem, maar Meibloem was.

Om over dit fraaie werk een uitgebreide recensie te schrijven zou een hele Rosdoek vol niet misplaatst zijn. Enkele auteurs menen we toch extra te moeten vermelden. Het doet ons nl. deugd dat 2 nestors van onze kring A. Kakebeeke en G. Beex op hun specialiteit een kwalitatief hoge bijdrage hebben geleverd.

Voorts willen we nog noemen de twee deskundigen bij

uitstek op het gebied van kerkelijke en wereldlijke bouwkunst H. Strijbos en W. van Leeuwen, met wiens publikaties wij reeds eerder, met name in de Rosdoek, kennis hebben mogen maken.

Wie zich met geschiedschrijving bezig houdt weet dat het niet gemakkelijk is om voldoende bronnenmateriaal te vergaren en het daardoor moeilijk is 18 karaats werk af te leveren. Toch kunnen we iedereen die het boek nog niet in zijn bezit heeft aanbevelen dit alsnog aan te schaffen. Het is niet alleen voor Eersel, Duizel en Steensel van belang, maar een verrijking voor de totale Kempische historie.

Toevoeging:

Een uitgebreide studie over 'het kasteel' van Eersel en de familie Mer(c)kelbach is verschenen in: De Eerselse legende: de familie Mer(c)kelbach en kasteel 't Hof door R.G.F.M. Merkelbach. Lieshout: R. Merkelbach, 1988.

109 p. Verkrijgbaar bij de auteur.

Gereformeerden en Hervormden in Veldhoven vanaf 1648, samengest. door L.A. Cijssouw, J. Wassenaar-van der Hoek en J.F.C.M. Bijnen. Veldhoven: Bijnen, 1989. 174 p. Prijs f 25,- ISBN 90-800104-4-8

(Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven; 4)

Verkrijgbaar bij o.m. boekhandel Verhagen.

Bespreking:

Behalve in enige kortere verspreide publikaties zoals in de boeken over de gemeenten Hoogeloon en Eersel, was er nog nooit een diepergaande studie gemaakt over het wel en wee van de protestanten in onze streek. Naast het feit dat ze een kleine minderheid in de Kempen vormden en door de omgeving lang niet altijd geaccepteerd werden, moesten de gegevens hiervoor door intensief archiefonderzoek verkregen worden.

De auteurs verdienen dan ook een pluim op de hoed dat zij er in geslaagd zijn een uniek werk tot stand te brengen waarvan we hopen dat het elders navolging zal vinden.

Dorp en dessa, door G. Janssen; publ. van de Heemkunde Werkgroep Reusel. Reusel: HWR, 1989. 385 p. Prijs f 35,-.

(Bijdrage tot de geschiedenis van het Reusels heem; no. 9)

Bespreking:

Wie in zijn eigen omgeving kennis heeft gemaakt met voormalige militairen die in Nederlands Indië ingezet waren op het einde van het koloniale tijdperk, weet dat zij veelal zeer zwijgzaam over die periode zijn. Met name degenen die uit een gebied als de Kempen kwamen werden plotseling geconfronteerd met situaties die dikwijls moeilijk te verwerken waren. Omdat in de Kempenaer van 9 nov. 1989 en het Eindhovens Dagblad van 11 november over dit onderwerp reeds uitgebreide recensies zijn verschenen wil ik me er toe beperken de Heemkunde Werkgroep Reusel en met name de auteur Graad Jansen te feliciteren met deze uitgave die vanwege haar karakter en inhoud van nationale betekenis is. Een extra verfraaiing vormen nog de mooie illustraties van Louis Nagelkerke.

Kempenproject, publ. van het Archeologische Instituut van de Vrije Universiteit van Amsterdam.

Dl. 3: De middeleeuwen centraal, red. A. Verhoeven en Fr. Theuws. Waalre: Stichting Brabants Heem, 1989. 264 p. + afz. kaartenmap. Prijs f 35,- ISBN 90-70197-26-X

(Bijdragen tot de studie van het Brabants Heem; dl. 33).

Bespreking:

Bij de uitgave van dit archeologisch/historisch werk is in Bergeijk door de Stichting Eicha een tentoonstelling gehouden met de titel: 'Bergeijk schatrijk'. Ik zou dit voor het derde deel verschenen in het kader van de archeologische onderzoeken door een team van het Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit van Amsterdam om willen zetten in 'De Kempen schatrijk'. Dat we hiervan kennis kunnen nemen is mede te danken aan de daadwerkelijke en financiële ondersteuning van velen. Iemand die reeds een aantal jaren meedraait in de heemkunde weet hoe moeilijk het is geweest om historie uit onze streek boven water (aarde) te krijgen, laat staan te boek te stellen.

Dit boek bevat een schat van gegevens over vele Kempendorpen en een eerste kennismaking met de resultaten van de opgravingen in het hartje van

Eindhoven. Het lijkt geen twijfel dat de persoonlijke inzet van enkele uit de Kempen afkomstige archeologen die in Amsterdam studeerden van doorslaggeven de betekenis zijn geweest dat dit mogelijk is geworden. Een woord van erkentelijkheid voor deze groep en hun belangrijkste projectleiders J. Slofstra en H.H. van Regteren-Altena is daarbij zeker op zijn plaats.

Het gezin als leef- en werkeenheid in Noord-Brabant: demografische ontwikkelingen, 1700-1920, door G. van den Brink, C. v.d. Heijden, A. Janssens e.a. 's Hertogenbosch: Stichting BRG, 1989. ca. 200 p. Prijs f 24,50.

Brabant in woelige tijden, door H. de Schepper en H. v.d. Eerenbeemt. 's Hertogenbosch: Noord-Brabants Genootschap, 1989. 47 p. Prijs f 7,50 (excl. verzendkosten), (Brabantse lezingen; no. 4)

Van pekeltot tot diepvrieskist: interviews en beschouwingen over de huishoudelijke conservering op het Nederlandse platteland in de eerste helft van de twintigste eeuw, door J. Jobse van Putten. Amsterdam: P.J. Meertens Instituut, 1989. VII, 251 p. Prijs f 27,- (excl. verzk.) ISBN 90-70389-18-5 (Publ. van het P.J. Meertens Instituut; dl. 10)

In het spoor van de vooruitgang: het moderniseringsproces in de Nederlandse samenleving, 1730-1980, door H.F.J.M. van den Eerenbeemt. Tilburg: Tilburg University Press, 1989. XI, 237 p. Prijs f 32,50 ISBN 90-361-9642-6

Brabantse bibliografie 1986, samengest. door D. van Elderen, J. Maessen en I. van Rossum. Tilburg: Tilburg University Press, 1989. XXXII, 146 p. Prijs f 30,- ISBN 90-361-9582-9

De dood: themanummer, door V. Byvanck e.a. Utrecht: Informatiecentrum Volkscultuur, 1989. Prijs f 17,50 (excl. verzk.). (Volkscultuur, tijdschrift over trad. en volksversch.; 6 (1989)) Besteladres: Lucas Bolwerk 11, 3512 EH Utrecht.

Sint Cornelius in Bokhoven: 150 jaar bedevaart, 1839-1989, door P.J. van der Heijden en K. van den Oord. Bokhoven: Parochie H. Antonius Abt, 1989. Besteladres: A. van Ommeren, Graaf Engelbertstraat 2, Bokhoven.

Thesaurus van de Brabant-Databank.: Tilburg Univers. Press, 1989. VII, 44 p. ISBN 90-361-9672-8

Uitvoering van de gemeentelijke monumentenzorg: onderzoek naar voorzieningen, knelpunten en oplossingsuggesties in Limburg, Noord-Brabant en Zeeland, door N. Nelissen. Landgraaf: Groeneveld, 1989. Prijs ca. f 30,- Informatie: Universiteit Nijmegen, tel. 080-512044.

Houten kappen in Nederland 1000-1940, door H. Janse; publ. v.d. Rijksdienst van de Monumentenzorg. Delft: Delftse Universitaire Pers, 1989. Prijs ca. f 75,- ISBN 90-6275-549-6

Historische atlas Noord-Brabant: chromatografische kaart des Rijks 1: 25.000, samengest. door Ger Louis Wieberdink. Den Ilp: Robas, 1989. 18 p. + 113 krtn. Prijs f 95,- ISBN 90-72770-03-X

Constant Huysmans laatste reis: schier ultieme exercities in voyeurisme, door Ad.C. Willemen. Tilburg: Thomas Leeuwenberg, 1989. 80 p. Prijs f 17,50 ISBN 90-73049-01-6

Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur, door R. Jansen-Sieben. HES, 1989. ca. 550 p. Prijs ca. f 200,- ISBN 90-6194-437-6

Willibrords missie, door A. Weiler. Gooi & Sticht, 1989. 176 p. Prijs ca. f 29,50 ISBN 90-304-0490-6

De archieven van het volk, door P. Burke. Agon, 1989. ca. 350 p. Prijs ca. f 49,50 ISBN 90-5157-069-4 Onderwerp: Volkscultuur in Europa, 1500-1800.

Geschiedenis van Nederland, door G. Verwey. Agon, 1989. ca. 1000 p. Prijs f 99,50 ISBN 90-5157-072-4

Geschiedenis van het persoonlijk leven. Dl. 5: Van de eerste wereldoorlog tot onze tijd, door A. Prost en G. Vincent. Agon, 1989. 526 p. Prijs f 75,- ISBN 90-5157-067-8

Geschiedenis van het Nederlandse wegvervoer door J. Jongma. Friese Pers Boekerij, 1989. 160 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-330-1390-8.

Historische geografie: landschap en nederzetting, door J.J.J.M. Been-Beenakker. De Walburgpers, 1989. 64 p. Prijs f 15,- ISBN 90-6011-672-0

Belasting, vrijheid en eigendom: historische schetsen over belastingheffing en democratie, 511-1787, door F.H.M. Grapperhaus. De Walburg Pers, 1989. 408 p. Prijs f 59,50 ISBN 90-6011-664-X

Vrouwenarbeid 1889-1940, door A. van der Veen. De Walburg Pers, 1989. 136 p. Prijs f 19,50 ISBN 90-6011-667-4

Nederlandse oecologische flora, door E.J. Weeda, R. Westra en Ch. Westra. Dl. 3. Thieme Baarn, 1989. 304 p. Prijs f 79,50 ISBN 90-6301-021-4

Museumgids voor kinderen, door E. Bennink. Helmond, 1989. ca. 40 p. Prijs ca. f 9,50 ISBN 90-252-9207-0 (Serie: Vraagbaak voor ouders)

Weverij 'De Poeg', door H. Boterenbrood. Uitgeverij 010, 1989. 150 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-6450-086-X

Atlas van de Noordbrabantse flora, door Joost A.M. Cools. Utrecht: Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Historische Vereniging, 1989. 371 p. Prijs f 48,- ISBN 90-5011-028-2

Gezegende pers: aspecten van de katholieke persgeschiedenis in Nederland tijdens de 19e en 20e eeuw, onder red. van M. de Coo-Wijgerinck, O.S. Lankhorst

en J. Roes. Zeist: Kerckebosch, 1989. 376 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-6720-058-1

Bij de zusters op kostschool: geschiedenis van het dagelijks leven van meisjes op rooms-katholieke pensionaten in Nederland en Vlaanderen, door M. Hilhorst. Utrecht, Bruna, 1989. 167 p. Prijs f 25,- ISBN 90-229-7809-5

Feesten voor het vaderland: patriotse en Bataafse feesten, 1780-1806, door Frans Grijzenhout. Zwolle: Waanders, 1989. 215 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-6630-183-X Ook verschenen als proefschrift VU Amsterdam, 1989.

Verdwenen venen: een onderzoek naar de ligging en exploitatie van thans verdwenen venen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad, door K.A.H.W. Leenders. Wageningen: Pudoc, 1989. 351 p. Prijs f 65,- ISBN 90-0991-2

Sporen, tekens, letters: een methode in beeld gebracht: over schriften, kalligrafische experimenten en interpretatie van teksten, door Martin Andersch. De Bilt: Cantecleer, 1989. 255 p. Prijs f 137,50 ISBN 90-213-0479-1

De droom van Constantijn: heidenen en christenen in het Romeinse rijk, 150 n. chr. - 350 n. chr., door Robin Lane Fox. Amsterdam: Agon, 1989. 741 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-5157-025-2

De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn: colloquium gehouden te Tilburg, 7 april 1988, onder red. van Th.E.A. Bosman e.a. Assen: Van Gorcum, 1989. VII, 168 p. Prijs f 29,- ISBN 90-232-2453-1

Katholiek onderwijs: illusie of toekomstperspectief, door J.M. Gijsen. Venlo: Van Spijk, 1989. 165 p. Prijs f 24,50 ISBN 90-6216-374-2

Inleiding tot de inrichting van het landelijk gebied, door J.J. Vonk en R.T. de Boer.

Wageningen: Pudoc, 1989.
X, 277 p. Prijs f 75,- ISBN 90-220-0978-5

Landelijke wijk- en buurtindeling 1988, publ. van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg: CBS, 1989.
237 p. Prijs f 37,50 ISBN 90-6786-142-1
Inhoud van sociologisch/statistische aard.

Helers en heiligen: volksgenezers en wonderdoeners in Brabant, door Johan van Uffelen. Hilversum: Gooi en Sticht, 1989.
144 p. Prijs f 19,50 ISBN 90-304-0494-9

Kleine atlas van de vroege middeleeuwen: het romaans, door J.J.M. Timmers. Baarn: Tirion, 1989.
240 p. Prijs f 29,50 ISBN 90-5121-146-5
Eerder verschenen in 1965.

Edele eenvoud: neo-classicisme in Nederland, 1765-1800, red. Frans Grijzenhout en Carel van Tuyl van Serooskerken. Zwolle: Waanders, 1989.
284 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-6630-185-6

Abdijen in de Lage Landen en de mensen die er wonen, door Michel van der Plas: met historische documentatie van Anselm Hoste. Tiel: Lannoo, 1989.
167 p. Prijs f 49,90 ISBN 90-209-1662-9

Eenheid en scheiding der beide Limburgen: verslagbundel van het op 26 mei 1989 te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van de herdenking 150 jaar beide Limburgen, met bijdr. van I. Schöffer e.a. Leeuwarden: Eisma, 1989.
248 p. Prijs f 54,40 ISBN 90-70052-75-X

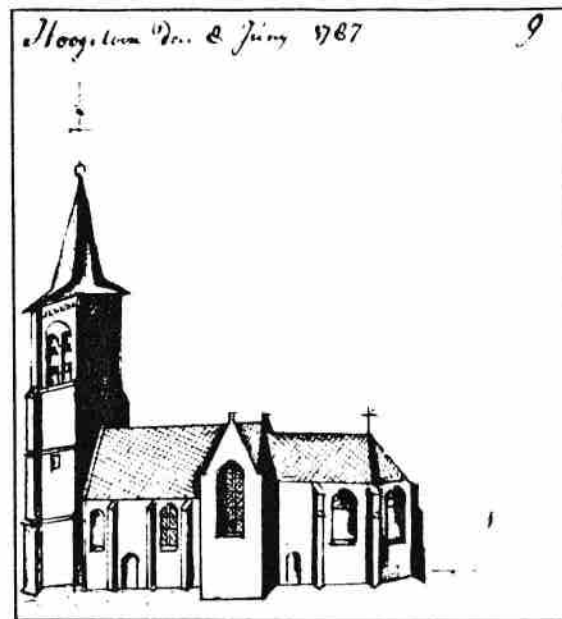
H. Huijbers.

DE GOTHISCHE DORPSKERKEN VAN DE KEMPISCHE ZANDGRONDEN.

Kerk en toren van Sint Pancratius te Hoogeloon.

In het boek "Drie Dorpen, een Gemeente" heeft L. van den Borne uitgebreid aandacht besteed aan de Middeleeuwse toren van Hoogeloon. In deze bijdrage aan de serie over de Gothische Dorpskerken beperken wij ons daarom nog meer dan anders tot het gebouw, met inbegrip van de in 1929 afgebroken kerk.

Behalve de tekening van Verhees (figuur 1) is een foto van de kerk in haar geheel beschikbaar in het parochie-archief. Die foto (zie het hiervoor genoemde artikel van Van den Borne) geeft dezelfde kerk weer als de schets van Verhees.

Tot 1929 bestond volgens die afbeeldingen een eenbeukige kerk met driezijdig gesloten koor en kruisarmen. De toren was dezelfde als die er nu nog eenzaam staat op de begraafplaats aan de Torenstraat en die kort geleden is gerestaureerd. Figuur 2 geeft een tekening naar aanleiding van de foto.

Opvallend is dat vanaf de toren geteld de kerk drie ongeveer gelijke traveeën bezat en vervolgens één kortere travee tot aan de kruisarmen. De kruisarmen zelf waren betrekkelijk smal. Omdat de hoogte van de dakvoet en de nokhoogte overeenkwamen met die van het bredere schip, hadden de kruisarmen een opvallend steil dak. Dat was klaarblijkelijk ook Verhees al opgevallen, ofschoon hij toch niet zo vaak er blijk van geeft nauwkeurig te letten op de juiste verhoudingen.

Vanaf de derde steunbeer van het schip, gerekend vanaf de toren, resteerde tot aan het koor een ruimte met de lengte van twee traveeën.

De korte travee aan de westzijde van de kruisarmen en de smalle transepten doen vermoeden dat de beide kruisarmen later zijn toegevoegd en niet behoorden bij het oorspronkelijke concept van de kerk. Door de toevoeging van transepten met hun hoge topgevel ontstond niet alleen meer ruimte, maar werd het ook mogelijk ter weerszijden van de aansluiting met het koor hoge ramen aan te brengen die meer lichttoetreding toelieten.

De oostgevel van de toren vertoont de aftekening van het dak van het schip van figuur 2. (zie foto figuur 4). Een opening onder de nok van het dak, die een verbinding tot stand bracht tussen de ruimte in de toren en de kapruimte, en enkele verdiepte sporen onder de daklijn wijzen er op dat in de kap van het schip het gebruikelijke houten tongewelf aanwezig is geweest.

De aansluitingen van de noord- en de zuidgevel van het schip tekenen zich ook af tegen de oostgevel van de toren. Merkwaardig is daar echter dat tot circa 2 à 3 voet onder de daklijn die zijgevels in verband met de gevel van de toren zijn gemetseld, maar dat ze daarboven zonder verband "koud" tegen de torenwand zijn geplaatst.

De steunberen tenslotte tegen de beide langsgevels van het schip zijn vanaf de eerste sprong boven de plint op de foto ongewoon hoog. Bij het koor, waar de steunberen dezelfde hoogte hebben als bij het schip, heeft men boven de eerste sprong de steunberen voor een tweede keer laten inspringen, klaarblijkelijk om de grote hoogte boven de eerste sprong te breken. Bij het schip heeft men die sprong niet aangebracht, klaarblijkelijk omdat die steunberen later zijn verhoogd.

Want zowel het feit dat de zijgevels van het schip niet tot bovenaan in de gevel van de toren zijn ingemetseld als de hoogte van de steunberen lijken er op te wijzen dat het schip, dat gelijktijdig met de toren moet zijn opgetrokken, oorspronkelijk lager is geweest. Die veronderstelling bracht ons er toe de reconstructie te maken van figuur 3.

Figuur 2: De kerk van Hoogeloon naar een foto in het parochiearchief, van vóór 1929. De eerste drie traveeën vanaf de toren zijn ongeveer gelijk. (De eerste is door de vooruitspringende traptoren gedeeltelijk perspectivisch afgedekt). De vierde travee is aanmerkelijk korter en lijkt het restant te zijn van een travee die door de later gebouwde kruisarm gedeeltelijk is afgedekt.

Figuur 3: Reconstructie van de Middeleeuwse kerk zonder transepten en met lagere zijgevels van het schip.

Die reconstructie vertoont een eenbeukig, lager schip van vijf traveeën, met aangebouwd koor en zonder kruisarmen.

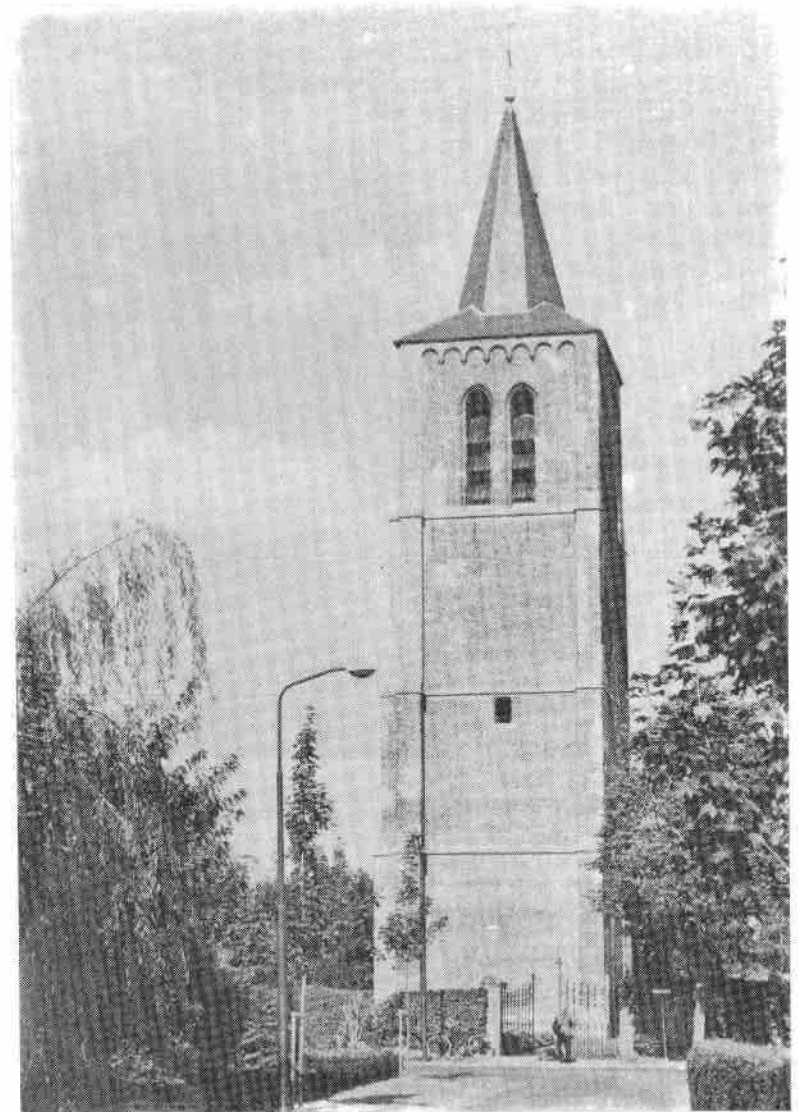
Maar dat wil niet zeggen dat figuur 3 de oorspronkelijke vorm weergeeft van de kerk zoals die gelijktijdig met de toren rond circa 1400 moet zijn gebouwd. Het koor kan in 1400 al aanwezig zijn geweest en al een aantal jaren dienst hebben gedaan als kerk. Alleen opgraving van de nog aanwezige funderingen in de grond van het kerkhof, kan daarover uitsluitsel geven.

Ook het antwoord op de vraag of op dezelfde plaats nog een (houten) voorgangster van de Laat-Middeleeuwse kerk heeft bestaan is zonder opgraving niet te geven.

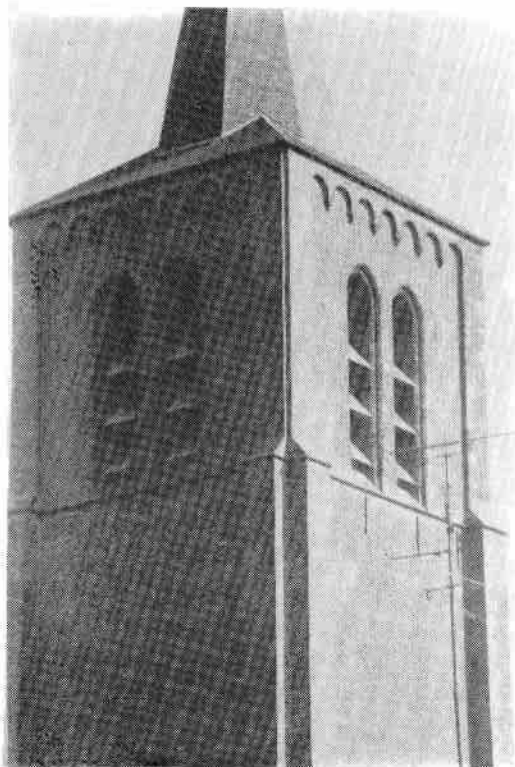
De archeoloog Frans Theuws noemde bij een spreekbeurt voor de Heemkundekring De Acht Zaligheden onlangs de mogelijkheid dat een oudere kerk elders zou kunnen hebben gestaan.

De geringe hoeveelheid tufsteen aan de toren maakt het in ieder geval niet waarschijnlijk dat er eens een tufstenen (Romaanse) kerk is geweest op deze plek of elders.

Figuur 4: Oostzijde van de toren, met de doorgang tussen het torenportaal en de kerk (dicht-gemetseld), en de aftekening van de daklijn van het schip. Onder de druiplijst tussen tweede en derde geleding een (dicht-gemetselde) opening die toegang moet hebben gegeven vanuit de toren naar de ruimte boven het houten tongewelf in de kap van het schip. Het schip van de kerk had de breedte van de torenromp, zonder de uitstekende steunberen resp. traptoren.

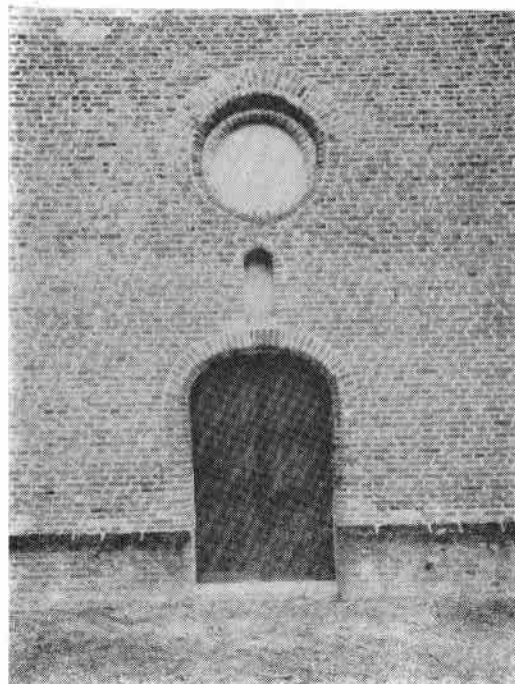

Figuur 5: De toren vanuit het zuiden gezien. Vier geledingen, gescheiden door druiplijsten die deels van tufsteen, deels van kalksteen zijn. Haaks op de gevel geplaatste steunberen, ter weerszijden van de westgevel dubbel, aan de zuid-oosthoek enkel. Aan de noord-oostzijde staat de traptoren en is geen steunbeer aanwezig (zie ook fig. 4).

Figuur 6: De klokkenverdieping, gezien vanuit het zuid-westen. Op de hoeken platte lisenen die voortkomen uit de steunberen, boven verbonden door een rondboogfries van zeven boogjes. Enkelvoudige galmgaten, afgedekt met een spitsboog.

Figuur 7: De westingang aan de voet van de toren komt nagenoeg geheel overeen met de ingang van de toren van Bladel (zie Rosdoek 52, fig. 4). De deuropening is afgedekt met een korfboog, het beeldnisje daarboven (in tegenstelling met het beeldnisje in Bladel), met een keperboogje (twee schuin tegen elkaar geplaatste plat verwerkte bakstenen). Daarboven een ronde vensteropening.

Naast wat tufsteen, komt aan de toren van Hoogeloon aan een deel van de druiplijsten tussen de geledingen lichte kalksteen voor. Van den Borne spreekt van Gobertanger steen. Gobertanger steen komt uit Gobertingen, een plaats op ongeveer 10 kilometer ten zuidwesten van Tienen (Tirlemont) in België. De steen werd in de Late Middeleeuwen verhandeld via Mechelen en is in die tijd veel gebruikt, onder andere door de vertegenwoordigers van het bouwmeestersgeslacht Keldermans. Maar in onze streek was er rond 1400 zeker nog geen uitgebreide handel in Gobertanger steen. Als er al natuursteen werd toegepast, was dat dikwijls tufsteen, afkomstig van een vroegere kerk.

We mogen niet uitsluiten dat de kalksteen aan de toren van Hoogeloon afkomstig is van het grafmonument uit de Romeinse tijd, dat het vorig jaar in de naaste omgeving van de toren is opgegraven. Ook Romeinse resten hebben in de Middeleeuwen vaker als steengroeve gediend. Misschien kan nader onderzoek daarover nog eens meer zekerheid brengen.

De toren van Hoogeloon is een van de oudste in onze streek, waar de Romaanse torens die er zijn geweest, zoals die van Bergeijk en Gemonden, maar er moeten er meer zijn geweest, alle zijn verdwenen. Uit ongeveer dezelfde tijd als de toren van Hoogeloon dateren de torens van de Willibrorduskerk van Eersel en de drie onderste geledingen van de eenzaam in de velden staande oude toren van Oostelbeers. De datering rond 1400 die meestal, ook in de Monumentenlijst, wordt aangehouden, berust op stijlkundige kenmerken, maar veel zekerheid geven die nog niet. Archiefgegevens die meer opleveren zijn nog niet gevonden en baksteenformaten, die elders enige aanwijzing kunnen geven, sluiten het einde van de veertiende eeuw niet uit, noch bevestigen die.

Afgezien van de veel rankere verhoudingen, doet de toren van Hoogeloon sterk denken aan die van Eersel. De sobere opzet, met geheel vlakke gevels en haaks tegen die gevels geplaatste steunberen en de twee enkelvoudige galmgaten met spitsbogen in elke gevel, zien we aan beide torens. De vierde geleding

van de toren van Hoogeloon, één meer dan in Eersel, samen met de naar verhouding wat hogere geledingen, maken dat de toren van Hoogeloon veel hoger is dan die van Eersel. De romp van de Loonse toren is ongeveer 26 meter hoog, tegen die van Eersel slechts 18,5 meter.

Ook met de toren van Luyksgestel is die van Hoogeloon te vergelijken. De afmetingen van die beide torens ontlopen elkaar niet veel. De toren van Luyksgestel heeft bovendien eveneens vier geledingen en haaks geplaatste steunberen. De gevels van de tweede en de derde geleding van Luyksgestel zijn weliswaar niet vlak, maar voorzien van spaarvelden, maar de overeenkomsten van de klokkenverdiepingen van beide torens is frappant. Beide hebben op de hoeken vlakke lisenen, die voortkomen uit de steunberen. Aan de bovenzijde zijn die lisenen onderling verbonden door rondboogfriezen, in Hoogeloon met zeven boogjes (zie figuur 6), in Luyksgestel met dertien boogjes. De galmgaten hebben bij beide torens dezelfde vorm. In elke gevel komt één paar enkelvoudige openingen voor, afgedekt met een spitsboog.

Of we in de genoemde drie torens de hand mogen zien van dezelfde bouwers, is nog te onzeker. Daarvoor zouden ook archiefgegevens ter tafel moeten komen.

De ingangspartij aan de westzijde van de Hoogeloonse toren komt nagenoeg geheel overeen met die van de toren van Bladel. De deuropening is afgedekt met een korfboog, daarboven is een beeldnisje aangebracht en daarboven een geheel ronde raamopening (zie figuur 7), net als in Bladel.

(Zie Rosdoek 52, figuur 4).

Waar in Bladel een echt boogje is aangebracht over het beeldnisje, komt in Hoogeloon een keperboogje voor. Dat is eigenlijk geen boogje, maar bestaat uit twee schuin tegen elkaar geplaatste, platte bakstenen.

Tegen de noordgevel is een traptoren aanwezig met een rechthoekige plattegrond die doorloopt tot aan de klokkenverdieping, net als bij de toren van Eersel.

De aanwezigheid van een traptoren zou doen verwachten dat in de voet een gemetseld gewelf bedoeld zou

zijn, maar niets in het interieur wijst daarop. Het hoge torenportaal is afgedekt met een balklaag die bestaat uit moerbalken en kinderbinten, en verder zijn in die ruimte alleen drie rijen steigergaten te zien. Een van de moerbalken van het plafond is voorzien van een sleutelstuk met een profilering die uit de vijftiende eeuw zou kunnen dateren. Maar of die balk met sleutelstuk daar altijd aanwezig is geweest, is niet waarschijnlijk. Het sleutelstuk komt namelijk maar aan één einde voor, namelijk aan het brede worteleinde van de stam waaruit de balk is gezaagd. Omdat het een worteleinde is maakt het sleutelstuk één geheel uit met de moerbalk. Zou aan het andere einde ook een sleutelstuk bedoeld zijn geweest, dan zou dat als een los element onder de balk zijn gelegd. Het lijkt er daarom op dat deze moerbalk hergebruikt is, afkomstig van bijvoorbeeld de gewelfconstructie van de kerk. Men heeft het sleutelstuk dat bij het andere balkeinde hoorde, niet meer aangebracht.

De rijzige Hoogeloonse toren is een markant baken in het landschap. Als we door dat indrukwekkende teken worden uitgenodigd eens van dichterbij een kijkje te gaan nemen, worden we niet teleurgesteld. Sedert de laatste restauratie mag de toren ook weer in detail gezien worden, nu de sporen van het verval zijn uitgewist. Bovendien is ook de ligging fraai en voor de streek karakteristiek: Een kerkhof, omgeven door een beukenhaag, dat in ieder geval aan één zijde nog vrij aan het landschap ligt, met niet meer dan wat bescheiden bebouwing aan de torenstraat.

Achter de beukenhaag liggen in onze streek degenen waaraan we dierbare herinneringen hebben. De Hoogeloonse toren is op die plek een teken van de herinneringen die onze generaties binden.

Eersel 31 oktober 1989

Herman Strijbos.

Noot: 1) J. van Laarhoven: Het Schetsenboek van Hendrik Verhees, pagina 14.

DE BRUG AAN DE VOORT TE VESSEM.

Tijdens het zoeken naar de oorsprong van de brug naar het Vondereijnd in Vessem stuitte we op een aanbesteding van een houten brug in 1750 over de Stroom te Vessem. Als plaatselijke benaming wordt genoemd de Voort, een toponiem, dat in Vessem op meer plaatsen bekend is. De naam "de Voort" duidt kennelijk op een doorwaadbare plaats ergens door de Kleine Beerze, ook wel de Stroom genoemd destijds. De meest voor de hand liggende plek is bij de huidige brug op het Heike in de weg naar Middelbeers. Deze brug verbindt de buurtschappen Donk en Meerven met het dorp.

Uit de akte blijkt, dat er geen oude brug hoeft afgebroken te worden. Die was er kennelijk niet, anders zouden de bruikbare delen van de oude brug ongetwijfeld opnieuw zijn gebruikt. Verder wordt in de aanhef van de aanbesteding gewag gemaakt dat het dorpsbestuur van Vessem gevolg geeft aan een speciale order van de "Heere Raed en Rentmeester Generaal der Domeinen van Brabant". Deze order kan betekenen, dat Vessem op bevel van hogerhand een brug dient aan te leggen, het kan ook duiden op het voorgeschreven en openbare karakter van de aanbesteding. Een zin verder wordt melding gemaakt dat de vorster, een soort veldwachter, de noodzakelijke "publicaties ende veijlinge" heeft verricht.

Interessant is ook dat in de aanbesteding wordt vastgelegd in wat voor soort geld wordt uitbetaald. Het betreft "Caroly guldens tot twintig stuivers het stuk goed Hollands geld".

De aanbesteding vindt plaats in het huis van de wed. van Gils, ongetwijfeld een tapperij of herberg. De akte regelt tevens dat "de aannemer moet betaalen voor wijncoop eene gulden en 10 stuivers aanstonds na de aanbestedinge".

De wijze waarop de houten brug wordt geconstrueerd wordt duidelijk als we de diverse artikelen van de aanbesteding doornemen. We volstaan hier met het noemen van enkele termen. Er is sprake van drie hoofdgebinten en van twee hooren of balken. Elk gebint krijgt een "vleugel lank vier voeten", de palen worden ingeheid, daarop komen de balken of

hooren, vervolgens 6 ribben van 12 voeten. De aannemer zal "de hoofden" van de brug met planken moeten beslaan, evenals de vleugels en het bovendek. De stijlen van de leuninggen zijn 4 voeten hoog (1.20 m) De leuninggen zijn 3 bij 4 duim en met pen en gat vastgezet op de stijlen.

Voor ieder "hoofd sal den aannemer moeten leggen een stootbalk 10 voeten lank en zwaer tien bij vijf duim". De afmetingen van de houten brug zijn: 10 voeten breed (= 3 m) en 18 voeten lang (= 5.4 m). Het hout moet door de aannemer worden geleverd en "wesen goet brabrands eijcken vierkant besaagt off beslaagen in en aan malkanderen gewerkt". Ook de spijkers moet de aannemer leveren. "De nagelen tot de planken off het blad van de brug wesen 60 ponders en die tot de vleugels 30 ponders".

Als de brug binnen de voorgeschreven periode van een maand of uiterlijk 5 weken na de aanbesteding klaar is, zal het "werk door de Heere Besteederen en officier worden opgenomen om te zien off in alles is voldaan, en zulx bevindende zal de betalinge ten eersten aan de aannemer geschieden".

De omschrijving van het verloop van de openbare aanbesteding bij de wed. van Gils is als volgt:

"Op dese bovenstaende conditien en voorwaerden zo werd de voors. brug te beurde gebragt en is ingeset bij Everd Brouwers op 91 gulden, en ten laagsten laten aanbieden door de Heeren Besteederen voor 50 gulden en opgeklommen sijnde tot voors. 91 gulden is daarvoor aan de laagsten insetter gebleeven en slaet in mindering van zijne aannemingspremie 1 (?) slagen en steld daer meede voor alleman, welke slaagen afgetrokken sijnde blijft nog 90-15-0."

Everd Brouwers, de aannemer stelt als borg Jan Fransen en Cornelis de Croon.

Brouwers en Fransen ondertekenen met een kruisje, de Croon met zijn eigen naam. Namens het dorpsbestuur van Vessem ondertekenen Willem van Mol, president, Peter Verstijnen, schepen en Hendrik Goijarts schepen. De akte is opgemaakt door de secretaris W. Backer op 8 oktober 1750.

Mat Theunissen.

SCHATGRAVEN IN LAGE MIERDE, EEN EEUW GELEDEN.

Op 16 april 1883 - iets meer dan 100 jaar geleden - vond in Lage Mierde een niet alledaagse gebeurtenis plaats. Daarover wordt men geïnformeerd door een brief, die burgemeester J.H. Jockin van de gemeente Hooge en Lage Mierde de volgende dag schreef aan de Commissaris des Konings te 's Hertogenbosch. De burgemeester weet daarin te melden "dat wij gisteren met eenig werkvolk bezig waren, om eene oude schop (=schuurtje), onlangs door ons gekocht bij de nieuwe onderwijzerswoning te Lage Mierde, af te breken om op deze plaats eene overdekte speelplaats in te richten bij de nieuw gebouwde school".

"Bij het opgraven der fondamente" - zo vervolgt de brief "ontdekten een der arbeiders eene bijna geheel verteerde tinne kan, gevuld met goude muntstukken". De onmiddellijk gewaarschuwde burgemeester, ter plaatse aangekomen, telde "860 goude muntstukken van verschillende grootte en landen afkomstig".

Volgens een ruwe schatting vertegenwoordigde de munten een goudswaarde van f 5000,-, een voor die tijd enorm bedrag. Bij de vondst bevonden zich ook "een gouden ring met steen en passief (= hier wellicht bedoeld als tegenstelling tot massief) gouden kruis waarin Relequien verborgen waren".

Al het gevondene werd door de burgemeester ter bewaring meegenomen. 1)

In de notulen van de gemeenteraadsvergadering van 21 april wordt eveneens melding gemaakt van de vondst, terwijl daaruit tevens blijkt, dat er al kapers op de kust waren, want de voorzitter wist te vertellen "dat zich Heeren (= paters Norbertijnen) van de Abdij van Postel voor hebben gedaan, om deze schat als eigendom toe te willen eigenen. 2)

Een dag later berichtten zowel de "Tilburgsche Courant" als de "Nieuwe Tilburgse Courant" de goudvondst.

Op 23 april verzonden de gemeentebestuurders een nieuwe brief aan de Commissaris en daarin werd de vondst nader gespecificeerd. Ze bevatte 1 dubbele

dukaat, 596 enkele dukaten, 50 ridders, 25 halve ridders, 10 dubbele louison d'or, 73 enkele louison d'or, 24 dubbele hongaarse munten, Margaretha, 48 enkele hongaarse munten, Margaretha en nog 36 onbekende munten van verschillende landen uit de periode 1616-1787. In totaal waren 863 munten gevonden. 1)

Enkele opmerkingen dienen te worden gemaakt bij deze opgave. Ze wijkt n.l. een weinig af van de vermelding der ontdekking in het boekje "Munten en muntvondsten" door dr. E. van Gelder, waarin gesproken wordt over 862 munten uit de periode 1613-1796. De dukaten en ridders waarover gesproken werd waren gouden munten, geslagen in bijna alle gewesten van de Republiek der verenigde Nederlanden. Een dukaat vertegenwoordigde een waarde van ongeveer 5 gulden, een rijder van ongeveer 14 gulden.

Een louison d'or - de naam geeft het al aan - was een gouden munt uit het Franse Koninkrijk van de Lodewijken.

Wat echter bedoeld wordt met de Hongaarse Margarethamunten is onduidelijk. Misschien heeft men Hongaarse Talers gevonden, waarop steeds een afbeelding van de madonna voorkomt en het randschrift niet korrekt kunnen lezen.

In de genoemde brief van het gemeentebestuur aan de Commissaris wordt ook nog gesproken over de beide andere vondsten. Het kruis was "van 't best goud en weegt pl.m. 1/2 ons, terwijl de ring een zware geele steen bevat, waarvan wij de waarde voor alsnog niet kunnen opgeven, maar vermoedelijk van veel waarden". Nogmaals wordt de schatting van f 5000,- genoemd, alsmede het recht, dat de paters uit Postel op het gevondene zouden kunnen claimen. En tenslotte maakt de burgemeester het voornemen bekend om op 26 april naar de Commissaris te komen om er over de vondst te spreken en om "eenige der mij onbekende goudstukken, zoo meeden den ring ter bezichtiging aan te bieden".

Op de reeds genoemde rechten van de Postelse abdij op het goud wordt nader ingegaan in de "Tilburgsche Courant" van 29 april 1883. Daarin wordt gesteld "dat een aanwijzing" over de vermiste munten en

voorwerpen in de abdij zou berusten en dat de Norbertijnen reeds enige malen vergeefse pogingen in het werk zouden hebben gesteld om het begraven te vinden.

Dit alles is verklaarbaar.

Tot het jaar 1835 werd de parochie Lage Mierde - zoals meerdere parochies in de omgeving - bediend door paters van de Postelse abdij. Na dat jaar werden de pastoors van Lage Mierde benoemd door het Vicariaat (later bisdom) 's Hertogenbosch. In de laatste jaren der republiek en in de Franse tijd bewoonden de pastoors een huis ter plaatse van de vondst, een huis dat nog lang bekend heeft gestaan als "de oude pastorij" en dat te vinden was aan de oostzijde even buiten de kom van Lage Mierde.

Omdat de jongste munt het jaartal 1796 droeg, moet de schat kort na dat jaar verborgen zijn. Het verbergen of begraven van de munten en kostbaarheden zal dan wel verband houden met het feit, dat in 1797 de norbertijnen door de Fransen uit hun abdij werden verdreven. Het is dan ook niet onmogelijk dat pastoor Nicolaas Schey (1748-1808), die vanaf 1787 tot zijn dood het pastoraat van Lage Mierde bekleedde, uit angst voor verdere maatregelen der Fransen de kostbaarheden in de grond heeft gestopt. Deze uit Veghel geboortige pastoor zal uiteraard de nodige kontakten hebben onderhouden met het moederklooster.

Een andere - summiere - aanwijzing dat het hier Postelse goederen betref lijkt het grote aantal Hongaarse munten, dat gevonden werd. De Zuidelijke Nederlanden, waarin Postel gelegen was, werd tot aan de franse tijd bestuurd door de Habsburgers, die het ook al in Hongarije voor het zeggen hadden. Na 1835 werd "de oude pastorij" parochiebezit en eerst in 1881 verkreeg de gemeente het voor f 1300,- om ter plaatse een nieuwe school te bouwen.

Enige dagen na de tweede brief aan de Commissaris ontving burgemeester Jockin een brief van "Zijne Excellentie den Heere Minister van Binnenlandschen Zaken". Deze verzocht "om den gevonden schat aan hem op te zenden". Maar daarvoor voelde de gemeenteraad hoegenaamd niets, temeer omdat "Jan Driessen zich als vinder voordoet en pretendeert hem als

zoodanig de helft van de schat toe te komen". En uiteraard komen ook nu weer - het is de raadsvergadering van 8 mei 1883 - de vermeende rechten van Postel ter tafel. 2)

Ingevolge de raadsbeslissing schrijven Burgemeester en Wethouders op 9 mei aan de minister dat het goud maar in Lage Mierde moet blijven "met het oog op het gevaar (zonder garantie) om den schat te verliezen, daar den vervoer per post van hieruit per voetboden moet geschieden". 1)

Een ander motief voor de weigering vormen de van twee zijden bepleitte rechten, zodat, zolang die niet zijn weerlegd, de gemeente niet over de schat mag beschikken. En tenslotte melden de handige gemeentebestuurders, dat kruis noch ring enige kunstwaarde hebben, terwijl van de munten er maar weinigen zijn, die als "antiequiteit" kunnen worden beschouwd.

Een paar weken later - op 4 juni - komt de schat weer ter sprake in de gemeenteraad. 2) Er is dan een brief ontvangen van de Bossche advocaat en procureur Mr. E. van Zinnicq-Bergman, die volgens artikel 642 voor de dagloner Jan Driessen uit Lage Mierde de helft der vondst opeist.

Bedoeld is hier het artikel van het Burgerlijk Wetboek, dat bepaalt, dat de eigendom van een schat voor de helft toekomt aan de vinder en voor de andere helft aan de grondeigenaar. Wat onder een schat moet worden verstaan vindt men er ook, n.l. een verborgen of begraven zaak waarop niemand rechten kan bewijzen en die door louter toeval is ontdekt.

Men besluit in de gemeenteraad tot een rechtsgeding "ingevolge art. 194 der gem. wet". In dat bewuste artikel van de gemeentewet stond destijds, dat men toestemming van Gedeputeerde Staten behoefde voor het "voeren van rechtsgedingen", zowel in eerste aanleg als in hoger beroep.

In het bevolkingsregister van die tijd wordt slechts een persoon vermeld, die in aanmerking kan komen als de vinder, n.l. de in 1815 te Reusel geboren Jan Antonie Driessen, die te Lage Mierde woonde in het pand B. 54. Wel wordt deze in 1880 als schoenmaker vermeld, doch het is niet ondenk-

baar, dat hij in jaren, dat de schoenmakerij niet zo best verliep, zijn brood verdiende als dagloner.

Op 11 juni 1883 verzocht men de vereiste toestemming van Gedeputeerde staten om door de bossche advocaat Mr. W.A. Verhellouw te laten procederen. Hoewel niet gevonden, moet die toestemming wel verkregen zijn, want het proces werd in gang gezet. In dat proces wordt niet meer gesproken over de rechten van Postel, doch louter over de aanspraken van Jan Driessen, die werd vertegenwoordigd door de Bossche advocaat Mr. J. de Wit.

Uit de - helaas niet beschikbare - getuigenverklaringen zou moeten blijken, dat niet Jan Driessen de vinder was, doch de gezamenlijke werklieden, die in dienst van de gemeente stonden bij deze werkzaamheden. Het proces sleepte zich de nodige tijd voort. Eind september 1884 werden voor de rechtbank te 's Hertogenbosch de pleidooien gehouden en in oktober viel de beslissing. Jan Driessen werd inderdaad aangewezen als vinder en dus als rechthebbende. 3)

Op 12 en 24 november werd deze uitspraak in de gemeenteraad besproken. De advocaat adviseerde om in hoger beroep te gaan "uit hoofde hij vermeent te weinig waarde door de Rechtbank aan de getuigen van wegen de gemeente en meer aan die van Jan Driessen gehecht te zijn". Het kostte de gemeenteraad moeite om te beslissen maar met 4 tegen 3 stemmen besloot men toch maar om het advies van de advocaat te volgen. 2)

In februari 1885 werd de zaak voor het gerechtshof behandeld en hielden beide advocaten hun pleidooi. In de uitspraak van 24 maart werd opnieuw Jan Driessen aangewezen als vinder.

De gehele procedure had de gemeente f 932,49 1/2 gekost, waarvan f 435,10 als kosten van de heer Verhellouw en f 446,76 1/2 als kosten van de advocaat van de tegenpartij, die de gemeente ook nog mocht betalen. 3)

De schat werd - zo leest men in de raadsnotulen van 16 april 1885 - op 7 april eerlijk verdeeld tussen gemeente en Jan Driessen. 2) Men besloot het deel der gemeente "op de voordeelste wijze tot gelden te maken".

Op 6 juni 1885 deed burgemeester Jockin verslag van die aktie. De opbrengst voor de gemeente was f 3280,- en na aftrek der proceskosten bleef nog f 2347,00 1/2 over.

Dit bedrag besloot men te besteden door f 2000,- te gebruiken voor het aflossen van gemeenteschulden, terwijl f 200,- werd bestemd tot het terugbrengen van de hoofdelijke omslag (= een gemeentebelasting), zodat de gehele gemeenschap - zij het een weinig - zou profiteren van de vondst. Het resterende bedrag van f 147,00 1/2 werd in de gemeentekas gestort.

Met deze besteding hadden Gedeputeerde Staten - zo schreven ze op 30 juli - geen problemen, mits men alles goed verantwoordde in de gemeenterekening. 4) Hoe en aan wie de munten, het kruis en de ring waren verkocht, wordt niet gevonden, evenmin over de wijze, waarop Jan Driessen zijn aandeel benutte. Hij zal het als schoenmaker en dagloner beslist wel hebben kunnen gebruiken.

P.J.M. Wuisman,
streekarchivaris.

Noten:

1. Uitgaande brieven burgemeester en wethouders 1877-1886
2. Notulen gemeenteraad 1881-1902
3. Bijlagen gemeenterekening 1885
4. Ingekomen stukken 1885
5. Eerder in gewijzigde vorm verschenen in "de Hilverbode", april 1983.

MOORD EN MISERIE IN BLADEL IN 1583

Het jaar 1688 staat in Bladels historie bekend als het rampjaar 1). Nooit werd er wreder spel gehouden dan op 3 oktober 1688 toen de Fransen onverhoeds de gemeente binnenvielen en er in weinige uren de verschrikkelijkste sporen van plundering en brandstichting achterlieten, aldus Welvaarts, die dat door een volledige schadelijst (51.703 gulden) liet volgen 2). Toch doet een gebeurtenis van ruim

honderd jaar eerder er nauwelijks voor onder. Ook Welvaarts is bedoeld voorval niet onbekend geweest, maar veel aandacht heeft hij er niet aan geschonken, niet meer dan een summier extract uit een schepenakte 3).

Genoemde akte heb ik nog niet kunnen achterhalen, maar wel het stuk dat de schepenen van Bladel in deze toentertijd aan de magistraat van Den Bosch gezonden hebben, alsook de aanleiding daartoe 4). Het ging om het volgende. In de jaren '80 van de 16e eeuw had Den Bosch de grootste moeite met de graanvoorziening van de stad. Meerdere plakaten zijn er in die dagen gedrukt tegen het "vervueren van alderhande coren uut den lande". De stad liet ook verscheidene brieven drukken waarbij de ingezetenen van de Meierij werd bevolen hun granen en andere goederen in de stad te brengen. Omdat die zonder gewapend convooi vrijwel nooit hun plaats van bestemming bereikten (overal lagen er overvallers op de loer die ze in wilden pikken), had Den Bosch, mede voor dat doel, een groep ruiters gelegerd "opten huijse van Oirschot". Hun voornaamste taak was echter het behoud van die sterkte zelf, als een soort voorpost van de stad, die zich constant bedreigd voelde.

Uit een schrijven van de bevelvoerende overste, sergeant Egon de Ghier, wordt duidelijk, dat het hier "huijsse Cleynall" betref. Waar in Oirschot dat precies gestaan heeft is mij en ook de mensen van het archief aldaar niet duidelijk. Wel komt de naam Cleynaël in Oirschot in de 16e eeuw als persoonsnaam voor (kanunnik Herman Cleynaël, 1505) 5). Misschien is genoemd huis verdwenen bij de grote brand van 1623, toen er in totaal 88 woningen in de as werden gelegd 6).

De "opten huijsse Cleynall" door De Ghier opgestelde brief, d.d. 25 september 1583, werd diezelfde week nog door diverse bodes bezorgd in de dorpen Oostelbeers, Middelbeers, Loon, Westerhoven, Dommen, Riethoven, Eersel, Oerle, Vessem, Wintelroy en Bladel. Die werden te verstaan gegeven dat ze zich ~~slacht~~ hadden te houden aan de Bossche opdracht aldaar de nodige granen en andere goederen op de markt te brengen. Weigerden ze, dan zag De Ghier zich genoodzaakt ze "tot hennen grooten costen" met

zijn manschappen zelf te komen halen. Maar ook voor het onderhoud van de soldaten in Oirschot had men te zorgen. Ieders aandeel daarin was inmiddels vastgesteld. Ook hier zou nalatigheid "rigureuselijck met oirlochsvolck" worden bestraft.

Wat dit laatste kon inhouden was Bladel maar al te goed bekend. In een uitgebreid schrijven liet het dit Den Bosch ook weten. Vrijwel dagelijks was het de laatste tijd door oorlogsvolk belast geweest, door soldaten van de graaf van Mansveldt. Niet alleen toen deze voor Eindhoven had gelegen, dat begin dat jaar langdurig was belegerd, maar ook daarna nog, toen zijn leger was weggetrokken naar Herenthals, Hoogstraten en Turnhout. De soldaten hadden "soo deerlijcken met het dorpken geleeft, dattet voir god ende voir de werelt te beclaeghen is". Niet alleen was er een "grootte moordt gedaen onder de scamele ende arme naegebueren", er was ook een grote menigte "geleempt ende ter doet toe gewondt" geraakt. Er waren nog nauwelijks 90 haardsteden over, waaronder men wel 34 à 35 weduwen telde. Voor meer dan 24.000 gulden was er geroofd aan schapen, paarden, varkens en andere beesten, alsook aan rogge, haver en boekweit. De bewoners hadden zich gedwongen gezien hun woningen voor al dit geweld te verlaten.

Thans moest er op het kasteel van Loon op Zand maandelijks voor over de 110 carolusgulden aan contributie betaald worden. Enkele inwoners van het dorp waren daar wegens wanbetaling meer dan zes weken in gijzeling gehouden. En daar kwam nu nog eens de extra last van het onderhouden van de Bossche soldaten in Oirschot bij. Voor Bladel beliep dat meer dan 20 stuiver per dag, terwijl sommige dorpen, "waer alsulcken moort (godt betert) niet geschiet is", helemaal vrijgesteld waren. In Oirschot werd ondertussen ook weer een dorpsgenoot al meer dan zes weken vastgehouden, samen met zijn koe. Omdat men de nieuwe contributie onmogelijk op kon brengen, was er ook niet betaald.

Het was niet eerlijk van Den Bosch een reeds zo zwaar getroffen dorp op deze manier nog eens extra te belasten. "Sult wel ende eerlicken doen ende een werck van charitate", hield Bladel Den Bosch voor, in de hoop van die van Oirschot te zullen worden

ontslagen. Men zag zich anders genoodzaakt het dorp te verlaten, "al soude men tselve inden gront afbranden".

Of het verzoek ook ingewilligd is, is niet bekend. Maar anders dan Welvaarts aangeeft is dit de ware reden geweest waarom Bladel zich in december 1583 tot Den Bosch heeft gewend. Blijkens een brief van De Ghier uit januari 1584 aan de magistraat van Den Bosch heeft het onderhoud van het garnizoen in Oirschot maar even goed gelopen. Na een tijdje kwamen steeds meer van de aangeschreven dorpen hun verplichting niet meer na. Hij had ze daar wel verscheidene keren over gekapitteld, maar dat had niets uitgehaald. Daarna had hij er zijn soldaten opafgestuurd, maar daar hadden enige dorpen zich feitelijk tegen verzet. "wel wetende dat die vanden garnisoene binnen Oirschot nijet sterck genoch en sijn tegens geheele dorpen en seer wijt van dair gelegen". Uitbreiding van het aantal ruiters en knechten zou een oplossing zijn, maar daar voelde hij eigenlijk niet zo veel voor, vanwege de excessieve schade die dat met zich mee zou brengen. Het zou beter zijn dat de stad zelf de dorpen eens op hun plicht wees. Blijkens een kanttekening op de brief moet dat ook gebeurd zijn.

J.W. Hagen.

Noten

1. J.W.M. Peijnenburg, Historie van Bladel (Bladel 1962), 11
2. Th. Ign. Welvaarts, Geschiedenis van Bladel en Netersel naar de archieven van Postel's abdij (Eindhoven 1890), 81-83
3. idem, 53-54
4. Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud Archief, inv.nr. A 328, doos 1109: brief schepenen Bladel d.d. 20 december 1583
5. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapitels van Hilvarenbeek, Sint Oedenrode en Oirschot ('s-Hertogenbosch 1956), 174. Met dank aan J.A.S.M. Suijkerbuijk voor deze literatuurverwijzing
6. Vijftig jaar vrijwillige brandweer Oirschot: het Oirschotse brandwezen vroeger en nu (Oirschot 1979), 8

7. Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Oud Archief, inv. nr. A 328, doos 1108. Mijs inziens is dit niet de goede doos en hoort het stuk thuis in doos 1109. Meer stukken van inv.nr. A 328 zijn niet goed geplaatst. Waarschijnlijk is er iets teveel gelet op de ooit in een moderne hand op die stukken aangebrachte data. Die zijn nogal eens onjuist.

Oestelbeerse	<i>Oestelbeerse</i>	<i>dis boeven m B</i>
Middelbeerse	<i>Middelbeerse</i>	<i>— m B</i>
Loon	<i>Loon</i>	<i>— m B</i>
Westerhoven	<i>Westerhoven</i>	<i>— v B</i>
Dommelen	<i>Dommelen</i>	<i>— v B</i>
Rythoven	<i>Rythoven</i>	<i>— v B</i>
Eersel (!)	<i>Eersel</i>	<i>— v B</i>
Oerle	<i>Oerle</i>	<i>— m B</i>
Vessem	<i>Vessem</i>	<i>— m B</i>
Wintelroy	<i>Wintelroy</i>	<i>— m B</i>
Blaedel	<i>Blaedel</i>	<i>— m B</i>

Lijstje van de vanuit Oirschot aangeschreven dorpen, met notering van het bodeloorn (25 september 1583)

HET SINT JANSKRUID.....

is.....

Oorspronkelijk in de zomerzonnewende ontstaan uit het bloed van de door Hodur gedode Baldr. (Oudnoorse mythologie). Voor de Christenen bloeddruppels (ook Wodansbloed) van de tong van Sint Jan. Deze tong werd na de onthoofding door Herodias met een gouden speld doorstoken. Daarom lijkt ieder blad op een doorstoken tong. Ook wordt het wel Herrgottsblut genoemd, waar het in verband wordt gebracht met de kruisdood van Christus.

Mevr. M.E. Fokkelman

heemkundige studiekring
de acht zaligheden

Nieuw Lid:

de heer J.P.G. Merckx, Veldhoven.

Uit onze buitenlandse ruilabonnementen.

"'t Swanekoeriertje", Heist-op-den-Berg, oktober 1989:

- aktie tot restauratie van het oudste burgerlijke gebouw, het Hof van Riemen;
- nog wat over de benaming Kaasstrooi-(molen);
- iets over de lokale toponomie van Heist.

REDACTIETEAM:

- Th. van der Aalst, Ganzestraat 17, Hapert,
H. Backbier, Heike 6, Vessem,
J. v.d. Biggelaar, Kerkstraat 13, Winteire,
J. v. Hout, Oude Provincialeweg 15, Hapert,
H. Huijbers, Weverstraat 10, Steensel,
A. Kockx, de Pottenbakker 44, Veldhoven.